

goeder trouw. In de jaren 60 en 70 werd de Tweede Wereldoorlog als afgehandeld beschouwd. De kunsthandel nam het niet zo nauw met herkomst en authenticiteit. In die jaren is er veel twijfelachtige kunst bij musea en verzamelaars terechtgekomen, vaak zonder dat ze daar zelf erg in hadden.

Ik krijg een schok van herkenning als ik de aankoopakte lees. De aanbieder is Hans Cramer, een galerist uit de Javastraat in Den Haag. De verkoop dateert van april 1976. De man is er dus na zijn poging bij het Brugse Groeningemuseum toch snel in geslaagd zijn *Madonna met kind en engel* te gelde te maken. Hij ving er 190.000 gulden voor.

EEN ECHTE MEMLING?

Cramer is behoedzaam te werk gegaan. Bij de voorgeschiedenis van het stuk is hij precies waar het moet, en vaag waar het kan. 'Collectie Renders, 1927', vermeldt hij secuur. En daarna: 'Duitse privécollectie'. Dat het de verzameling van Hermann Göring was, zegt hij er gemakshalve niet bij. In de aankoopakte is verder te zien dat het stuk al die tijd in Duitsland zat, bij de familie Becker uit Emmerich. Hoe het vanuit een Amerikaans legerkamp tot bij hen is geraakt, is nog niet opgehelderd.

Cramer heeft zich goed ingedekt. Hij wist wel degelijk dat het werk op een lijst met 'vermiste kunst' voorkwam en vroeg de Belgische autoriteiten of het opsporingsbericht nog steeds geldig was. *'Les tableaux de la collection Renders ne sont plus soumis à aucune poursuite judiciaire'*, kreeg hij in 1975 als antwoord. Een heel ander antwoord dan in 2010. In elk geval voegde hij de brief maar wat graag toe aan het aankoopdossier. Toch hield hij nog een slag om de arm. In de verkoopakte noteerde hij fijntjes dat een herkomst uit het atelier van Memling niet uitgesloten kon worden. De vraag is of professor Courbier wist wat dat betekende: namelijk dat het niet zeker was dat Memling het zelf had geschilderd, dan wel een volger uit zijn omgeving. Was er dan iets mis met het schilderij?

Een van de Memling-experts die voor de veiling bij Drouot werden opgetrommeld, is Till-Holger Borchert, toen conservator van het Groeningemuseum. 'Een collega-expert vroeg me om langs te komen als ik nog eens in Parijs was. Ik wist niet dat het voor een veiling was', zegt hij. 'Daar heb ik het stuk een halfuur gezien, bij daglicht, zonder UV-

lamp en microscoop. In het paneeltje komen compositorische elementen samen waarvan onzeker is of dat in het origineel ook zo was. Restaurateurs combineerden weleens bekende beelden van verschillende schilderijen. Omdat het uit de collectie-Renders kwam, heb ik er mijn twijfels bij geuit.'

Emile Renders was een Brugse bankier die in de jaren 20 en 30 in opvallend korte tijd een opzienbarende collectie Vlaamse Primitieven uitbouwde. Naar de buitenwereld profileerde hij zich als een kunstliefhebber die vaak prospecties deed en zo in een donkere woonkamer weleens een waardevol schilderij aantrof boven de schouw. Hij koppelde een neus voor kunst aan zakelijk talent en een uitstekend gevoel voor pr.

'Het was het fetisjwerk van mijn vader. Het had een ereplaats in de woonkamer. Nee, hij wist niet dat het geroofd was'

Een belangrijke bondgenoot was restaurateur Jef Van der Veken, voor wie hij afgeleefde werken aankocht die vervolgens als nieuw uit het atelier kwamen. Kunstexperts kreeg hij zo ver dat ze over zijn collectie schreven en er geloofwaardigheid aan gaven. Deed hij een aanwinst voor zijn collectie, dan kreeg hij de pers mee om daarover te berichten. *'Découverte d'un Memling'*, schreef *Le Soir* in 1939, toen Renders uitpakte met een triptiek.

Hij was dus allerminst een onbekende in kunstkringen, toen de Duitsers in mei 1940 België bezetten. In geen tijd leidden tipgevers Göring naar zijn collectie. In september begon een flirt die een halfjaar zou duren, waarin Renders de boot afhiel en de Rijksmaarschalk uiteindelijk zijn geduld verloor: als hij nu niet besliste, kon Göring niet instaan voor de veiligheid van zijn verzameling. Uiteindelijk verkocht Renders een heel pakket kunst, waaronder de *Madonna met kind en engel*, voor twaalf miljoen Belgische frank.

VERBRAND

Toen na de oorlog heel wat werken terugkeerden uit Duitsland, schaamde Renders zich niet om de Belgische Staat voor de rechter te dagen en zijn kunst terug te eisen. Hij voerde aan dat hij onder druk verkocht had. In beroep gaf de rechter hem in 1951 finaal ongelijk. Alle werken werden toegewezen aan de staat. Daarom hangen er nu schilderijen van hem in musea in Brussel, Antwerpen, Brugge en Doornik. Maar wat met de stukken die in het Utah Museum en in het Metropolitan hangen? Of bij een privéverzamelaar in Marseille? Horen die ook toe aan de Belgische staat?

Het Metropolitan liet in 1974 een schokgolf door de kunstwereld gaan. Amper een maand nadat het de *Man van smarten* uit de collectie-Renders had gekocht, kreeg het te horen dat het om een vervalsing ging. Jammer voor het museum, maar wat een leedvermaak ook: Göring had zich blijkbaar laten rollen. In 1992 volgde een gedeeltelijke rehabilitatie, toen het museum het paneel liet onderzoeken met de allernieuwste technieken. Het grootste stuk van de compositie was authentiek, maar daaromheen was er duchtig op los gerestaureerd.

De toon was gezet: pas op met een stuk van Renders. Nogmaals Till-Holger Borchert: 'Er zijn verschillende stromingen binnen de kunstrestauratie. De Italiaanse school van na de Tweede Wereldoorlog wilde duidelijk laten zien welk gedeelte gerestaureerd was. De generatie van Jef Van der Veken probeerde een schilderij er zo authentiek mogelijk te laten uitzien. Ze deden aan hyperrestauratie, waarbij de grens tussen vervalsing en restauratie heel fijn was. Hun inbreng was vervalsend, omdat die een ander en een beter beeld dan het origineel beoogde. Daarom was het nog geen vervalsing, die doelbewust misleidt.'

'Bij de *Madonna met kind en engel* valt het mee. Blijkt het inderdaad een Memling waar verder niet te veel aan geprutst is, dan is het zeer waardevol. Indertijd heb ik mijn twijfels geuit. Vandaag doe ik er zonder bijkomend onderzoek geen uitspraak over. Voor de kunstmarkt is het in elk geval verbrand.'

Een werk met een verleden.

Dit artikel kwam tot stand met de steun van het Fonds Pascal Decroos voor Bijzondere Journalistiek.